

**ДОПУСК ДО ПРОХОДЖЕННЯ СТАЖУВАННЯ В АДВОКАТУРІ
ТА ПРИНЦИП НЕСУМІСНОСТІ – ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ****ADMISSION TO INTERNSHIP AT THE ADVOCACY
AND THE PRINCIPLE OF INCOMPATIBILITY – A PRACTICAL ASPECT**

**Ковальова Я.О., к.ю.н., доцентка,
асистентка кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого**

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-практичних проблем організації та діяльності адвокатури України щодо питання можливості допуску до набуття статусу адвоката (а саме до етапу проходження стажування) осіб, що підпадають під принцип несумісності. Аналізуються статті Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», акти органів адвокатського самоврядування, судова практика, та з аналізу робиться висновок про неоднаковий підхід до вирішення даного питання. Рада адвокатів України вважає: особа, яка склала кваліфікаційний іспит, але займається роботою або діяльністю, несумісною з діяльністю адвоката, може проходити стажування для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Велика Палата Верховного Суду у своїй Постанові прохочить до протилежного висновку – осіб, які претендують на отримання статусу адвоката та підпадають під перелік несумісних посад та професій, що унормовані базовими законами («Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про судоустрій та статус суддів» та «Про прокуратуру») не можуть бути допущені ані до складання кваліфікаційного іспиту, ані до проходження стажування. Робиться висновок, про можливість допуску до складання кваліфікаційного іспиту осіб, що займаються діяльністю, несумісною з діяльністю адвоката за умови реформування процедури складання кваліфікаційного іспиту. Щодо ж проходження стажування, пропонується й інше вирішення даної проблеми. Закон закріплює строк проходження стажування шість місяців. Звертаючись до досвіду зарубіжних країн, можна зробити висновок, що це самий короткий строк. Наприклад в Італії – рік, у Франції та Німеччині – два роки, в Австрії – п'ять. Пропонується збільшити строк стажування в Україні до одного року, залишити звільнення від проходження стажування помічником адвоката, натомість зарахувати в якості стажування стаж на посаді судді, прокурора та стаж наукової роботи у сфері права, зобов'язавши проходити таких осіб стажування на протязі трьох місяців, задля набуття специфічних навичок.

Ключові слова: адвокатура, стажування, принцип несумісності, особа, яка виявила бажання стати адвокатом.

The article is devoted to highlighting one of the actual theoretical and practical problems of the organization and activity of the Ukrainian Bar Association regarding the possibility of admission to the status of a lawyer (namely, to the internship stage) of persons subject to the principle of incompatibility. The articles of the Law «On Advocacy and Advocacy», acts of self-governing bodies of lawyers, court practice are analyzed, and from the analysis a conclusion is drawn about a different approach to solving this issue. The Bar Council of Ukraine believes that a person who has passed the qualification exam, but is engaged in work or activities incompatible with the activities of a lawyer, can undergo an internship to obtain a certificate of the right to practice law. The Grand Chamber of the Supreme Court in its Rulings comes to the opposite conclusion – persons who apply for the status of a lawyer and fall under the list of incompatible positions and professions regulated by basic laws («On advocacy and advocacy», «On the judiciary and the status of judges» and «On the Prosecutor's Office») cannot be admitted either to the qualification exam or to the internship. A conclusion is made about the possibility of admission to the qualifying examination of persons engaged in activities incompatible with the activity of a lawyer, provided that the procedure for passing the qualifying examination is reformed. As for the internship, this stage violates not only the principle of incompatibility, but also the principle of confidentiality – at the same time, not only the lawyer's secret is at risk, but also the professional secret of the trainee judge, prosecutor, etc. In addition to not allowing the specified group of persons to undergo an internship, another solution to this problem is proposed. The law fixes the term of internship at six months. Referring to the experience of foreign countries, we can conclude that this is the shortest period. For example, in Italy – one year, in France and Germany – two years, in Austria – five. It is proposed to increase the internship period in Ukraine to one year, to leave the exemption from the internship as a lawyer's assistant, instead to count as internship the experience in the position of a judge, prosecutor and the experience of scientific work in the field of law, obliging such persons to undergo an internship for three months, in order to acquisition of specific skills.

Key words: advocacy, internship, the principle of incompatibility, a person who expressed a desire to become a lawyer.

Актуальність теми. Проблеми правового статусу адвоката є фокусом наукових досліджень багатьох українських правників (Т.Б. Вільчик [1], В.В. Заборовського [2], С.С. Іваницького [3], В.О. Святоцької [4], О.М. Овчаренко [5]). Зокрема, висвітлювалися питання набуття статусу адвоката, формулювання прав і обов'язків адвоката в процесуальному законодавстві, гарантії його професійної діяльності, відповідальність адвоката перед клієнтом. Водночас виклики правового режиму воєнного стану, а також суспільних відносин, що динамічно змінюються, вимагають нових підходів і рішень, потребують удосконалення чинного законодавства. Саме цим і обумовлений вибір теми нашого дослідження, яка присвячена актуальним питанням допуску до проходження стажування в адвокатурі.

Мета дослідження. Не ставлячи за мету охопити всі проблемні питання доступу до адвокатської професії в Україні, проаналізуємо процедуру допуску до складання присяги адвоката після успішного проходження кандидатом стажування. Окрему увагу ми приділено актуальній практиці Верховного Суду з цього питання.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом розбіжності в трактуванні можливості допуску до набуття статусу адвоката (а саме до етапу проходження стажування) осіб, що підпадають під принцип несумісності набули не тільки теоретичної, але і практичної гостроти. Які ж нормативні акти унормовують це питання?

Стажування – це діяльність із формування і закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок, отриманих у результаті теоретичної підготовки особи, яка одержала свідоцтво про складання кваліфікаційного іспиту, щодо її готовності самостійно здійснювати адвокатську діяльність з метою отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю [6].

Розділ II чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає вимоги набуття права на заняття адвокатською діяльністю - щодо несумісності, позитивних та негативних вимог до кандидата, допуску та складання кваліфікаційного іспиту, проходження стажування [7].

Ст. 6. Закону встановлює наступне: «Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту,

володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю».

Стаття 8 Закону регламентує допуск до складення кваліфікаційного іспиту: Особа, яка виявила бажання стати адвокатом та відповідає вимогам частин першої та другої статті 6 цього Закону, має право звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем проживання із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту та перелік документів, що додаються до заяви, затверджуються Радою адвокатів України [8].

На жаль, і стаття 10, яка саме присвячена стажуванню, не розкриває суті поставленого питання. Стаття має такий зміст: «Стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність, здійснюється протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону. Стажистом адвоката може бути особа, яка на день початку стажування має дійсне свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту» [7].

Порядок проходження стажування особами, які успішно склали кваліфікаційний іспит та отримали свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, регулюється Положенням про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю [9].

Тож бачимо, що статті 6, 8 та 10 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та відповідні Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту та Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю конкретно вимоги щодо несумісності кандидатів на отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю не регламентують.

Та навіть і стаття 7 цього Закону, що регламентує вимоги щодо несумісності, не відповідає на це питання, бо надає перелік несумісних посад та видів діяльності з діяльністю адвоката:

- 1) робота на посадах осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»;
- 2) військова або альтернативна (невійськова) служба;
- 3) нотаріальна діяльність;
- 4) судово-експертна діяльність.

Пункт 2 цієї ж статті каже, що у разі виникнення обставин несумісності, встановлених частиною першою цієї статті, адвокат у триденний строк з дня виникнення таких обставин подає до ради адвокатів регіону за адресою свого робочого місця заяву про зупинення адвокатської діяльності.

13 червня 2016 року Радою адвокатів України прийнято рішення № 166 «Про затвердження роз'яснення з питань направлення на стажування та видачі за результатами його проходження свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особам, стосовно яких існують обставини несумісності».

Дане Рішення наголошує – відповідно до частини першої статті 10 Закону стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність. Стажування здійснюється протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону. Стажування може здійснюватися у вільний від роботи час стажиста (частина друга статті 10 Закону).

Згідно з частиною четвертою статті 10 Закону порядок проходження стажування, програма та методика оці-

нювання стажування затверджуються Радою адвокатів України.

Відповідно до пункту 1.1 Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 25 вересня 2015 року № 114 (надалі – Положення), стажуванням є діяльність із формування і закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок, отриманих у результаті теоретичної підготовки, особи, яка одержала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, щодо її готовності самостійно здійснювати адвокатську діяльність з метою отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Відповідно до пункту 1.3 Положення на стажиста адвоката поширюється дія положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правил адвокатської етики, Положення, а також статутів відповідних адвокатських об'єднань, адвокатських бюро, рішень адвоката, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально як самозайнята особа.

Згідно з пунктом 1.8 Положення проходження стажування не вважається виконанням трудової функції у межах договору трудового найму.

Ані Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ані Положення не містять заборони щодо проходження стажування в адвоката особою, яка здійснює діяльність, несумісну з діяльністю адвоката [10].

Виходячи з цього, Рада адвокатів презюмує, що особа, яка склала кваліфікаційний іспит, але займається роботою або діяльністю, несумісною з діяльністю адвоката, може проходити стажування для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Але надалі РАУ робить наступний висновок - відповідно до частини першої статті 6 Закону одними із складових набуття статусу адвоката є, зокрема, складання особою присяги адвоката України та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Згідно з частиною першою статті 7 Закону несумісною з діяльністю адвоката є: 1) робота на посадах осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»; 2) військова або альтернативна (невійськова служба); 3) нотаріальна діяльність; 4) судово-експертна діяльність.

Таким чином, складання присяги адвоката України та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (тобто набуття статусу адвоката) особою, яка здійснює діяльність, несумісну з діяльністю адвоката, є порушенням частини першої статті 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [10].

Тобто, Рада адвокатів України дозволила допускати всіх, хто підпадає під перелік несумісних посад та видів діяльності з діяльністю адвоката до складання кваліфікаційного іспиту та проходження стажування з подальшою заборонаю отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

На підтвердження неоднакового тлумачення цих норм свідчить і Постанова Великої палати Верховного Суду від 10 лютого 2021 року № 822/1309/17. Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду передав справу, де позивачка є суддею, яка виявила бажання отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, та для цього пройшла відповідні, передбачені Законом України від 05 липня 2012 року № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон № 5076-VI, тут і далі – в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) процедури, на розгляд Великої Палати Верховного Суду, посилаючись на необхідність здійснення тлумачення статті 7 Закону № 5076-VI та встановлення наявності або відсутності в цій статті такої умови для видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяль-

ністю та посвідчення адвоката, як попереднє усунення обставин несумісництва [11].

Пункт 75 цієї Постанови каже: «Набуття особою статусу адвоката є процесом, який не охоплюється визначенням адвокатської діяльності. Але бажання отримати доступ до професії адвоката, перебуваючи у статусі судді, не виглядає легітимним та суперечить меті антикорупційного законодавства».

Також, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що Рада адвокатів Хмельницької області помилково вважала, що «особа, стосовно якої існують обставини несумісності, за умови виконання інших вимог законодавства, може бути допущена до складання кваліфікаційного іспиту, а при успішному його складанні може в подальшому проходити стажування...».

А також схожа Постанова Великої палати Верховного Суду від 14 квітня 2021 року № 826/9606/17, де вже працівники органів прокуратури є позивачами до Ради адвокатів Київської області, Ради адвокатів України, які виявили бажання отримати свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та пройшли для цього відповідні, передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», процедури.

Пункти 66–69 даної Постанови викладаються наступним чином: «Наведене свідчить, що намір проходити процедури кваліфікаційного іспиту, стажування та отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю перебуваючи на посаді прокурора, є завідомо нелегітимним наміром, оскільки прогнозовано призводить до виникнення обставин несумісності. До того ж наявність статусу адвоката (захисника) в особі, яка є прокурором та підтримує державне обвинувачення в суді, ставить під сумнів її незалежність, безсторонність та неупередженість».

Водночас Велика Палата Верховного Суду звертає увагу, що у випадку отримання особою, яка є прокурором, свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складення присяги адвоката, така особа одночасно опиняється під дією двох присяг – прокурора та адвоката.

Аналізуючи тексти Присяги прокурора та Присяги адвоката, можна дійти обґрунтованого висновку, що одночасне перебування під дією двох присяг є неможливим, оскільки їхні тексти суперечать один одному та прямо порушують як незалежність прокурора, так і принципи здійснення адвокатської діяльності – незалежність та конфіденційність.

Велика Палата Верховного Суду не оцінює доводи касаційної скарги щодо «моменту початку здійснення діяльності адвоката» у контексті цієї справи, оскільки предметом спору у ній є можливість діючим прокурором набутти статус адвоката (скласти присягу та отримати адвокатське свідоцтво), а не навпаки – можливість діючого адвоката зайнятись (сумістити свою діяльність) іншою юридичною професією» [12].

Як бачимо, Велика Палата Верховного Суду приходить до висновку, що осіб, які претендують на отримання статусу адвоката та підпадають під перелік несумісних посад та професій, що унормовані базовими законами («Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про судоустрій та статус суддів» та «Про прокуратуру») не можуть бути допущені ані до складання кваліфікаційного іспиту, ані до проходження стажування, на відміну від позиції Ради адвокатів України, що допускає вищезначених осіб до складання іспиту та проходження стажування без подальшого отримання права на зайняття адвокатською діяльністю.

Можемо зазначити, що наведена аргументація Великої Палати Верховного Суду є виправданою і справедливою. Цілком зрозумілі наміри осіб, які виконують обов'язки суддів або прокурорів, отримати статус адвоката, не звільняючись зі служби, - для того, щоб після звільнення залишатися в правничій професії. Однак, отримання свідоцтва про

права на зайняття адвокатською діяльністю у такий спосіб грубо суперечить високому статусу адвокатури в суспільстві та підриває авторитет до цієї професії. Всі принципи адвокатської етики, які передбачені чинними стандартами, прямо порушуються, коли діючий суддя або прокурор, ще не звільнившись, намагається долучитися до адвокатської спільноти. Це і незалежність адвокатури, і правила уникнення конфлікту інтересів, і адвокатська таємниця, і чесність і добропорядна репутація адвоката. У кінцевому рахунку, і принцип верховенства права, який є метою всієї правничої діяльності, опиняється під загрозою.

Цікавим є те, що у 2023 р. Велика Палата Верховного Суду ухвалила рішення, яке стосується доступу до адвокатської професії представників органів місцевого самоврядування, яке за змістом є кардинально протилежним. Йдеться про постанову від 6 липня 2023 р. у справі № 500/4859/21, де Суд вказав, що чинне законодавство «не обмежує осіб, які перебувають на службі в органах місцевого самоврядування, у праві брати участь у відповідних процедурах добору, скласти присягу адвоката України та отримувати свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю. Однак після складання присяги та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю в особи, яка вже набула статусу адвоката, можуть виникнути обставини несумісності». Аргументом Суду стало те, що «посада позивача – начальника відділу реєстрації проживання особи управління Тернопільської міської ради - не передбачає постійну процесуальну взаємодію з адвокатами, їхніми бюро й об'єднаннями, а отримання такою особою права на заняття адвокатською діяльністю (без реалізації такого впродовж усього часу перебування на службі) не ставить під сумнів незалежність і безсторонність відповідних інститутів» [13].

На нашу думку, такий підхід Верховного Суду є доволі спірним й суперечливим. Посадові особи органів місцевого самоврядування в широкому тлумаченні цього поняття належать до органів публічного управління, на яких поширюються, зокрема, обмеження щодо проходження служби, антикорупційне законодавство й правила врегулювання конфлікту інтересів, які є більш близькими до правил, що діють для представників влади, аніж тих, які застосовуються до адвокатів. Незважаючи на те, що службовці органів місцевого самоврядування не є державними службовцями та мають інший правовий статус, останній за своєю правовою природою є ближчим до органів влади, аніж до адвокатури як незалежною від держави публічної інституції, що опікується захистом прав людини. Саме тому, на нашу думку, співробітники органів місцевого самоврядування повинні були б додержуватися обмежень в плані доступу до адвокатської професії, аналогічних із суддями та прокурорами. Ця ситуація ще раз підкреслює важливість правового регулювання процедури доступу до складення присяги осіб, які працюють на посадах, що є несумісними із адвокатською діяльністю, та нагальної потреби внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Проаналізувавши норми Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», рішення Ради адвокатів України, практику Верховного Суду приходимо до висновку про наявність прогалини в регламентації питання дотримання принципу несумісності для осіб, що мають намір набутти статус адвоката. Незважаючи на позицію Великої Палати Верховного Суду, вважаємо за можливим допуск таких кандидатів до складання кваліфікаційного іспиту – тим більш, що існує рішення № 25 Національної асоціації адвокатів України та Ради адвокатів України від 30 березня 2018 р. «Питання реформування процедури складення кваліфікаційного іспиту для отримання права на заняття адвокатською діяльністю», щодо реформування системи доступу до професії адвоката в Україні, про оновлений порядок подачі документів для складення кваліфікаційного іспиту (через офіційний веб-сайт НААУ

у спосіб автоматичного розподілу заяви, з можливістю обрання дати і регіону складення іспиту), та удосконалену двоетапну процедуру складення кваліфікаційного іспиту (усний – тестування, письмовий – практичні завдання з вирішенням юридичних задач і складенням процесуальних документів) [14].

На жаль, не зважаючи на те, що згідно Рішення РАУ № 25, складення кваліфікаційного іспиту за новою процедурою мало розпочатись 1 вересня 2018 року, за низки об'єктивних причин, це так і не відбулося, хоча саме в умовах «нової» реальності, в умовах пандемії та карантину, воєнного стану, такий online підхід до складання кваліфікаційного іспиту є сучасним та дуже потрібним. Ця оновлена процедура мінімізує корупційний ризик та ризик впливу адвокатської спільноти на кандидатів на отримання права на здійснення адвокатської діяльності – дійсних суддів, прокурорів, слідчих - і навпаки, тиск представників правоохоронних органів на адвокатуру, що безумовно, порушує принцип незалежності не тільки адвокатури, а й всіх зацікавлених органів та організацій. Тим більш, свідомо про складання кваліфікаційного іспиту діє три роки, що надає людині можливість вирішити свої проблемні питання, а також сприяє виконанню права кожного на вільний доступ до професії.

Щодо ж проходження стажування, то цей етап порушує не тільки принцип несумісності, але й принцип конфіденційності – при чому ризикують не тільки адвокатська таємниця, а й професійна таємниця стажиста – судді, прокурора тощо. Так, і на думку Великої Палати Верховного Суду, «стажування діючого судді впродовж шести місяців під керівництвом адвоката з метою отримання адвокатського свідчення виходить за межі допустимих сфер відносин між суддями та адвокатами» [11].

Окрім недопуску зазначеного кола осіб до проходження стажування, може бути й інше вирішення даної проблеми. Закон закріплює строк проходження стажування – шість місяців. Звертаючись до досвіду зарубіжних країн, можна зробити висновок, що це найкоротший строк. Наприклад в Італії – це 18 місяців, у Франції та Німеччині – два роки, Голландії та Польщі – три роки, в Австрії – п'ять [15, с. 115]. Вважається за доцільне збільшити строк стажування в Україні до одного року, залишити звільнення від проходження стажування помічником адвоката, натомість зарахувати в якості стажування стаж на посаді судді, прокурора та стаж наукової роботи в сфері права, зобов'язавши проходити таких осіб стажування на протязі трьох місяців, задля набуття специфічних навичок.

Висновок. Підсумовуючи викладене, маємо зазначити, що на рівні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» має бути чітко унормована процедура допуску до проходження стажування та складення присяги адвоката осіб, що обіймають посади, які є несумісними з адвокатською діяльністю. Такі особи не повинні мати легального права отримувати доступ до адвокатської професії, доки вони мають ознаки професійної несумісності. Це суперечить засадним принципам адвокатської професії. Також варто рухатися у бік спрощення вимог до стажування або повного його скасування для певних правників, зокрема, науково-педагогічних працівників, суддів, співробітників органів правопорядку. Переконані, що такі зміни та удосконалення позитивно вплинуть на систему доступу до статусу адвоката, зменшать корупційні ризики, виключать неадекватне тлумачення відповідних норм права на рівні судової практики й зроблять відбір майбутніх адвокатів більш ефективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільчик Т.Б. Відповідальність адвоката перед клієнтом: напрями гармонізації законодавства України до європейських стандартів. *Форум права*. 2016. № 1. С. 30–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 25.10.2023)
2. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 900 с.
3. Іваницький С.О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2017. 800 с.
4. Святоцька В. О. Стандарти організації та професійної діяльності адвокатури: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Ін Юре, 2019. 477 с.
5. Овчаренко О.М. Гарантії процедурної справедливості в дисциплінарних процедурах щодо суддів та адвокатів. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: традиції та новації: колективна монографія* / за заг. ред. Н.В. Мішиної. Львів-Торунь: Ліга-Прес, 2021. 688 с. С. 390–434.
6. Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/internships> (дата звернення: 25.10.2023)
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5076-17#Text> (дата звернення: 25.10.2023)
8. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr270871-13#Text> (дата звернення: 25.10.2023)
9. Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідчення про право на заняття адвокатською діяльністю. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2022-03-25-polozhennya-38_624ef9620381e.pdf (дата звернення: 25.10.2023)
10. Рішення № 166 прийняте Радою адвокатів України 13 червня 2016 року «Про затвердження роз'яснення з питань направлення на стажування та видачі за результатами його проходження свідчення про право на заняття адвокатською діяльністю особам, стосовно яких існують обставини несумісності». URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-09-13-r-shennya-rau-166_57e9137754bb9.pdf (дата звернення: 25.10.2023)
11. Постанова Великої палати Верховного Суду від 10 лютого 2021 року № 822/1309/17. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/95439673?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03 (дата звернення: 25.10.2023)
12. Постанова Великої палати Верховного Суду від 14 квітня 2021 року № 826/9606/17. URL: <https://unba.org.ua/news/6613-okrim-suddiv-velikoj-palati-verhovnogo-sudu-vid-14-kvitnya-2021-roku-826-9606-17> (дата звернення: 25.10.2023)
13. Постанова Великої палати Верховного Суду від 6 липня 2023 р. у справі № 500/4859/21. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/112939036?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03
14. Рішення № 25 прийняте Національною асоціацією адвокатів України та Радою адвокатів України від 30 березня 2018 р. «Питання реформування процедури складення кваліфікаційного іспиту для отримання права на заняття адвокатською діяльністю». URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2018-03-30-r-shennya-rau-25_5acf55f8a1406.pdf (дата звернення: 25.10.2023)
15. Заборовський В.В. Стажування як умова набуття статусу адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія ПРАВО. Випуск 37. Том 3. С. 112–116. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/32955/1/%20.pdf> (дата звернення: 25.10.2023)